

Universiteit
Leiden
The Netherlands

HARDE WOORDEN: Een onderzoek naar het verschil in verhandelingslengte tussen mannelijke en vrouwelijke Tweede Kamerleden

Reinders, Lydia

Citation

Reinders, L. (2021). *HARDE WOORDEN: Een onderzoek naar het verschil in verhandelingslengte tussen mannelijke en vrouwelijke Tweede Kamerleden.*

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master thesis in the Leiden University Student Repository](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3216760>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

HARDE WOORDEN

**Een onderzoek naar het verschil in verhandelingslengte tussen mannelijke en
vrouwelijke Tweede Kamerleden**

door:

Lydia Reinders

S2777053

23 december 2020

Begeleider: dr. S.P. Otjes

**Universiteit
Leiden**

Abstract

Dit onderzoek bouwt voort op een verschil in verhandelingslengte tussen mannelijke en vrouwelijke Tweede Kamerleden, gevonden door Otjes en Louwerse (Otjes en Louwerse *nog te verschijnen*). Woordvoering en zwangerschapsverlof worden onderzocht als mogelijke verklaring van dit verschil. Er wordt hierbij gebruik gemaakt van debatten tussen 1998-2017 en officiële vermeldingen van zwangerschapsverloven tussen 2006-2017. Voor woordvoering wordt gebruik gemaakt van lineaire modellen en OLS. Gevonden is dat mannen en vrouwen in debatten evenveel woorden spreken, maar dat mannen vaker spreken op beleidsterreinen met meer woorden. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de theorie van Bäck et al. over harde, zacht en neutrale beleidsterreinen. Voor zwangerschapsverlof worden gemiddelden vergeleken voor en na het verlof met Kamerleden die niet met zwangerschapsverlof zijn geweest. Gevonden is dat Kamerleden na het verlof minder woorden spreken, maar dat vergelijkende leden eenzelfde ontwikkeling hebben in woordenaantal. Geconcludeerd wordt dat woordvoering een passende mogelijke verklaring is voor het verschil in verhandelingslengte. Omdat de N voor zwangerschapsverlof beperkt is worden hier geen harde conclusies uit getrokken.

Introductie

Kenmerkend voor een democratie is debatteren. Voor de kiezer is debatteren belangrijk omdat een parlementariër zo zichtbaar wordt. Voor de parlementariër is het debat van belang omdat daar gesproken wordt over en invloed uitgeoefend wordt op beleid. Voor de representatieve democratie is debatteren belangrijk omdat het politieke verschillen blootlegt en wetgeving versterkt (Proksch en Slapin 2015:1). Met al deze belangen is het dan ook niet vreemd dat er al veel onderzoek gedaan is naar parlementaire debatten. Deels gaan die onderzoeken over gedrag van politici in debatten, zoals een verschil in beleidsvoorkeuren of debattechnieken, hoe representatie tot uiting komt in debatten of hoe parlementariërs samenwerken met politici met een andere politieke kleur (Bäck et al. 2014; Geys en Mause 2014; Svaleryd 2009; Wängnerud 2009). Naast debattechnieken en het gedrag van degenen die spreken in debatten, hebben debatten nog een belangrijk kenmerk: lengte. Internationaal is er een discussie gaande over de lengte van spreken in een debat (Bäck et al. 2014; Bäck en Debus 2019). Uit Zweeds onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat vrouwelijke parlementariërs aan minder debatten meedoen dan mannelijk parlementariërs (Bäck et al. 2014: 513). Onderzoek naar Nederlandse parlementariërs laat zien dat vrouwelijke Kamerleden gemiddeld minder woorden per dag spreken dan mannelijke Kamerleden (Otjes en Louwerse *nog te verschijnen*). Het is echter nog onbekend wat de oorzaak is van dit verschil. In dit onderzoek wordt op zoek gegaan naar die oorzaak en wordt de centrale vraag gesteld: wat verklaart het verschil in verhandelingslengte tussen mannelijke en vrouwelijke Tweede Kamerleden?

Het is om meerdere redenen van belang om op zoek te gaan naar de oorzaak van dat verschil in verhandelingslengte. Ten eerste is een antwoord op de vraag relevant voor het gesprek over representatie. De aandacht voor descriptieve vertegenwoordiging van verschillende groepen in de nationale politiek is de afgelopen jaren toegenomen (Mansbridge 1999). Het idee is dat wanneer de nationale politiek een betere afspiegeling is van de bevolking,

de belangen van deze bevolking ook beter behartigd worden (Mansbridge 1999). Nu blijkt uit onderzoek dat enkel het behalen van die positie van volksvertegenwoordiger wellicht niet voldoende is, omdat er ongelijkheid is in het aantal gesproken woorden (Otjes en Louwerse *nog te verschijnen*). De resultaten uit dit onderzoek dragen mogelijk bij aan een verandering in de rol van descriptieve vertegenwoordiging voor belangenbehartiging op nationaal politiek niveau. Door op zoek te gaan naar de verklaring van ongelijkheid wordt bijgedragen aan bekendheid over mechanismes die maken dat mannen en vrouwen nog niet gelijkwaardige posities innemen, ondanks dat ze hetzelfde beroep uitoefenen.

De belangrijkste verklaring die onderzocht wordt in dit onderzoek is de manier van woordvoering. Diverse onderzoeken laten verschillen tussen mannen en vrouwen zien in de verdeling van portefeuilles (Bäck et al. 2014; Coffé et al. 2019). Vrouwen zouden minder spreken op zogenoemde ‘harde’ beleidsonderwerpen. Daarnaast zouden vrouwen vaker dan mannen ondervertegenwoordigd zijn in debatten die harder en politiek meer prestigieus zijn (Bäck et al. 2014: 507). In dit onderzoek wordt de vraag gesteld hoe deze verdeling van woordvoering in Nederland is, of bepaalde beleidsonderwerpen gepaard gaan met meer woorden en dus of vrouwen mogelijk meer spreken op beleidsonderwerpen met minder woorden dan mannen. Mogelijk maakt dus de verdeling van woordvoering dat mannen en vrouwen nog niet gelijkwaardige posities innemen, ondanks dat ze hetzelfde beroep uitoefenen. Deze verklaring draagt zo bij aan het eerder geschetste debat over het belang van descriptieve vertegenwoordiging voor belangenbehartiging in de nationale politiek.

Ook los van het representatievraagstuk is dit onderzoek naar woordvoering als mogelijke verklaring van het verschil in verhandelingslengte maatschappelijk relevant. Een tweede mogelijke verklaring die onderzocht zal worden in dit onderzoek is de invloed van zwangerschapsverlof. Vrouwen zijn bij het krijgen van een kind een lange periode weg van werk. Uit eerder onderzoek blijkt dat na terugkeer er verschillen ontstaan in *job performance*

met collega's die niet met zwangerschapsverlof zijn geweest. Zo gaan vrouwen bijvoorbeeld minder werken en/of minder verdienen (Li 2007: 37). Voor mannen geldt dit in veel beperktere mate of zelfs niet (Li 2007: 8-9). Uit Duits onderzoek blijkt daarnaast dat vrouwelijke parlementariërs de werkdruk in de privésfeer als hoger ervaren dan mannelijke parlementariërs (Coffé en Davidson-Schmich 2020: 82). Het krijgen van een kind heeft mogelijk invloed op het werkgedrag van vrouwelijke Kamerleden. Sinds 2006 kunnen Kamerleden officieel met verlof. Het is van belang voor de werkzaamheden van de Tweede Kamer om te onderzoeken wat de invloed is van dit verlof en of dit leidt tot ongelijkheden.

Dit onderzoek naar wat de mogelijke oorzaken van het verschil in verhandelingslengte zijn richt zich op de Tweede Kamer in Nederland in de periode 1998-2017. In het onderzoek wordt eerst de theorie rondom de centrale begrippen uiteengezet, gevolgd door de hypothesen en bijbehorende mechanismen. Dit wordt gevolgd door een verdere toelichting op de casus, de Tweede Kamer. Vervolgens worden de dataverzameling en methoden besproken, gevolgd door de resultaten en analyse. Dit onderzoek eindigt met een conclusie en een discussie over de limitatie en maatschappelijke en wetenschappelijke implicatie.

Theoretisch kader

De centrale vraag van dit onderzoek is wat de mogelijke oorzaken zijn van het gegeven dat vrouwelijke Tweede Kamerleden minder woorden spreken in debatten dan mannelijke Tweede Kamerleden. Ten eerste wordt de invloed van woordvoering in Nederland bekeken. Specifiek wordt de invloed van verschillen in hardheid van beleidsonderwerpen behandeld. Ten tweede wordt de invloed van zwangerschapsverlof onderzocht. Er wordt telkens gekeken naar het aantal woorden per debat en de aantallen debatten waar een Kamerlid aan meedoet. In de komende alinea's wordt eerst de literatuur besproken die ten grondslag ligt aan de centrale vraag. Daarna wordt per invalshoek de relevante literatuur uiteengezet, gevolgd door hypothesen en onderliggende mechanismen.

Er wordt veel onderzoek gedaan naar de vraag hoe en of mannelijke en vrouwelijke parlementariërs verschillen (Geys en Mause 2014: 841). Een beperkt deel van dat onderzoek gaat over gedrag en invloeden daarop van buiten het parlement, zoals extra activiteiten en inkomsten of werk-zorgverdeling (Coffé en Davidson-Schmich 2020; Geys en Mause 2014: 841-2). Voor een groter deel gaat onderzoek over gedrag binnen de setting van een parlement, zoals verschillen in beleidsvoorkeuren, vormen van representatie of politiek gedrag en verschillen in spreken tijdens debatten (Bäck et al. 2014; Geys en Mause 2014; Svaleryd 2009; Wängnerud 2009). Hoewel de thema's zeer uiteen lopen wordt overal geconcludeerd dat er verschillen tussen mannelijk en vrouwelijke parlementariërs zijn in parlementaire democratieën (Bäck en Debus 2019: 577).

Dit onderzoek draait om het thema 'spreken tijdens debatten'. Ook in dit thema zijn al verschillen zichtbaar, hoewel nog niet uitgebreid onderzocht (Bäck en Debus 2019; Bäck et al. 2014). Onderzoek naar deze verschillen is enkel nog gedaan in Zweden. Hier is gevonden dat vrouwelijke parlementariërs in minder debatten spreken dan mannelijke parlementariërs. Bäck, Debus en Müller vinden in hun onderzoek drie verklaringen. Ten eerste zien ze dat,

onafhankelijk van expertise en partijideologie, vrouwen over de gehele breedte van het parlement aan minder debatten meedoen. Ten tweede signaleren ze een verschil tussen mannen en vrouwen op basis van het onderwerp van debatten. Mannen spreken in meer debatten over harde beleidsterreinen dan vrouwen. Vrouwen spreken niet in meer debatten over zachte beleidsterreinen. Tot slot vinden Bäck, Debus en Müller dat wanneer een specifiek onderwerp of debat traditioneel eigendom is van een partijideologie dit ook van invloed is op het aantal debatten. Er kan uitgesloten worden dat dit in Zweden het gevolg is van formele procedures en voorschriften. Er gelden geen formele procedures en voorschriften die op basis van geslacht onderscheid maken in bijvoorbeeld onderwerpen specifiek voor mannen of voor vrouwen of de lengte van verhandelingen. In de Zweedse grondwet is dit discriminatieverbod vastgelegd (Erikson en Josefsson 2019: 198).

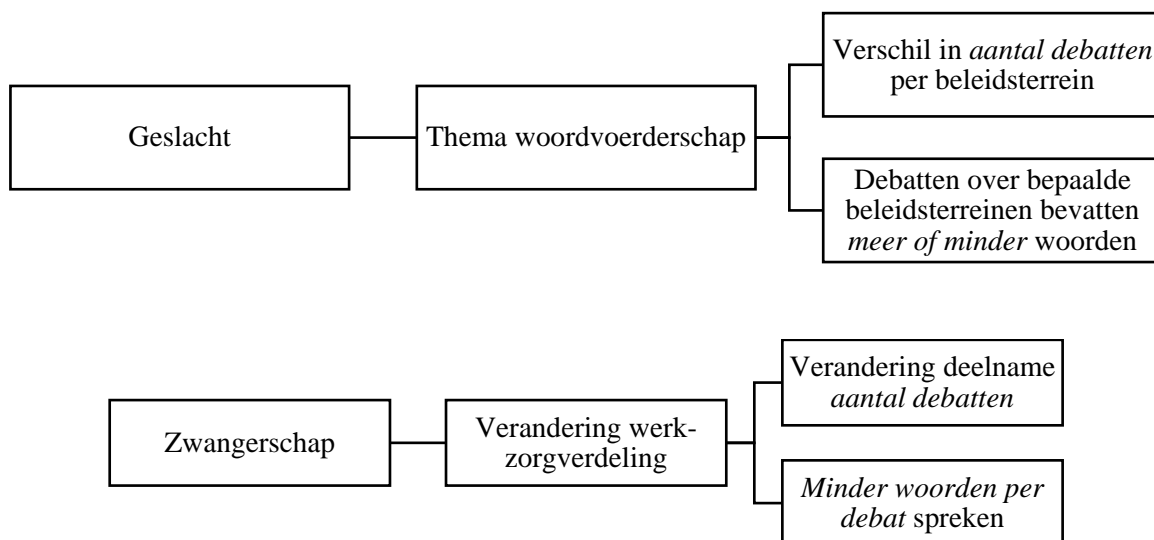
In Nederland is in een onderzoek naar hoe politieke partijen bepalen welk Kamerlid het woord mag voeren tijdens een debat, geslacht meegenomen als controlevariabele (Otjes en Louwse *nog te verschijnen*). Hieruit blijkt dat vrouwen gemiddeld per dag minder woorden spreken dan mannen. Dit is in het onderzoek niet verder onderzocht en het is onbekend wat de mogelijke oorzaak hiervan is. Tevens maken Otjes en Louwse geen onderscheid tussen de lengte van de bijdrage per debat en het aantal debatten waar een parlementariër aan meedoet. Op hoofdlijnen is bekend dat er een verschil is, maar het is onbekend wat de mogelijke oorzaken zijn.

De zojuist genoemde onderzoeken liggen ten grondslag aan het vraagstuk van deze scriptie, namelijk wat mogelijke verklaringen zijn voor het verschil in verhandelingslengte tussen mannen en vrouwen zoals gevonden door Otjes en Louwse. In de komende alinea's wordt ingegaan op deze verklaringen. Hierbij wordt onder andere uit het onderzoek van Bäck, Debus en Müller stilgestaan bij het tweede punt, namelijk een verschil tussen mannen en

vrouwen op basis van het onderwerp van debatten. Een tweede mogelijke verklaring die besproken wordt is de invloed van zwangerschapsverlof.

In dit onderzoek wordt het onderzoek naar het Zweedse parlement deels voor Nederland gerepliceerd en deels uitgebreid. Voordat uiteengezet wordt wat gerepliceerd en wat toegevoegd wordt is het van belang de meeteenheid te bepalen. Otjes en Louwerse onderzoeken het aantal woorden per dag en maken geen onderscheid tussen de hoeveelheid debatten en het aantal woorden per debat. Bäck, Debus en Müller kijken enkel naar de hoeveelheid debatten en niet naar het aantal woorden per debat. In dit onderzoek naar verhandelingen in de Tweede Kamer wordt zowel gekeken naar de hoeveelheid debatten enerzijds en de hoeveelheid woorden per debat anderzijds. Het onderstaande stroomschema geeft een beknopt overzicht hiervan weer.

Dit stroomschema laat de tweedeling van dit onderzoek zien. Enerzijds wordt gekeken naar de invloed van woordvoerderschap en anderzijds naar dat van zwangerschap. Dit onderzoek repliceert het Zweedse onderzoek door te kijken naar hoe in Nederland de invloed is van het type beleidsonderwerp en welke Kamerleden op dat onderwerp spreken. Omdat Otjes en Louwerse een verschil signaleren in het aantal woorden dat gesproken wordt, wordt deze factor

meegenomen als aanvulling op het Zweedse onderzoek. Zo wordt onderzocht of bepaalde beleidsterreinen meer of minder woorden bevatten. De factor zwangerschap is in dit onderzoek een aanvulling op het Zweedse onderzoek en op dat van Otjes en Louwerse.

Woordvoering

Als eerste wordt de invloed van woordvoering onderzocht. Uit diverse onderzoeken blijkt dat vrouwen vaak op andere thema's dan mannen het woord voeren in de politiek (Bäck et al. 2014; Coffé et al. 2019; Murray en Sénac 2018; Pansardi en Vercesi 2017). Hier wordt een onderscheid gemaakt tussen harde, zacht en neutrale beleidsterreinen (Bäck et al. 2015: 510-1; Coffé et al. 2019:260). In dit onderzoek wordt hetzelfde onderscheid gebruikt als in het Zweedse onderzoek. Het belangrijkste onderscheid is dat harde beleidsterreinen de terreinen zijn die politiek prestigieus zijn en gaan over economische planning en nationale veiligheid en zachte beleidsterreinen meer over sociale verhoudingen en zorg voor bijvoorbeeld gelijke kansen. Mannen zijn oververtegenwoordigd op harde beleidsterreinen (Coffé et al. 2019:260).

Doordat er een verschil op basis van geslacht is in de lengte van een debatbijdrage en een verschil op basis van geslacht bij het spreken over bepaalde beleidsonderwerpen, is er wellicht een link tussen die twee zaken. Deze link is gebaseerd op het systeem van woordvoering. Er zijn grofweg twee manieren om te onderscheiden hoe parlementen woordvoering organiseren. In het Westminster model bepaalt de voorzitter van het parlement welke parlementariërs er aan het woord komen. Parlementariërs maken dan bijvoorbeeld door middel van opstaan duidelijk dat ze willen spreken (Proksch en Slapin 2015:79). Bij Continental European parlementen ligt de macht bij politieke partijen zelf om te bepalen wie er spreekt. Zo kan bijvoorbeeld voorafgaand aan een parlementaire periode bepaald worden wie de woordvoering doet op een specifiek beleidsterrein, of per debat door de partij zelf besloten

worden wie het woord voert. Bij afspraken over specifieke beleidsterreinen heeft het type beleidsterrein invloed op het gedrag van de woordvoerder. Een parlementariër die enkel woordvoerder is op beleidsterrein ‘ruimtevaart’, zal logischerwijs minder debatten voeren dan een parlementariër die woordvoerder is voor ‘onderwijs’ of ‘economische zaken’.

Kortom, uit de literatuur blijkt dat 1) er een verband is tussen het geslacht van een parlementariër en hoeveel woorden hij of zij spreekt; 2) er een verband is tussen geslacht en op welke beleidsterreinen een parlementariër het woord voert; en 3) bij woordvoering in het Continental European model de inhoud van een beleidsterrein bepalend is voor het continue gedrag omdat hij of zij voor een langere tijd aan dat beleidsonderwerp vast zit. Op basis daarvan is de verwachting dat de hardheid van beleidsterreinen van invloed is op de lengte van verhandelingen en zo een mogelijke verklaring is voor het verschil in verhandelingslengte. Dit leidt tot de volgende hypothese en sub-hypothesen:

H1: Mannelijke Kamerleden spreken meer dan vrouwelijke Kamerleden en dit wordt veroorzaakt door de hardheid van beleidsterreinen

- *H1a: harde beleidsterreinen bevatten meer woorden dan zachte beleidsterreinen*
- *H1b: mannen voeren vaker het woord over harde beleidsonderwerpen dan vrouwen*
- *H1c: ongeacht hardheid spreken mannen en vrouwen evenveel woorden in een debat*

Het doel van deze hypothesen is om eerst te onderzoeken of er een verschil is in het aantal woorden tussen verschillende beleidsterreinen. Vervolgens wordt onderzocht hoe de man-vrouwverdeling over de verschillende beleidsterreinen is. Om de invloed van geslacht nog specifieker te onderzoeken en juist de invloed van het beleidsterrein weg te filteren wordt er

per hardheidscategorie gekeken of er een verschil is tussen het aantal woorden dat vrouwen en mannen spreken.

Zwangerschapsverlof

Ten tweede wordt de invloed van zwangerschapsverlof onderzocht. Uit onderzoek blijkt dat het krijgen van kinderen een negatief effect heeft op het aantal werkuren en inkomen van vrouwen (Li 2007:37). Voor mannen geldt dit effect in veel beperktere mate of zelfs niet (Li 2007:85-7). Dit effect staat ook wel bekend als de *gender childbearing gap* en komt voort uit literatuur over de *gender wage gap* of *gender pay gap* (Mandel en Semyonov 2015: 599-600). Mannen verdienen over het algemeen meer dan vrouwen. Dit kan deels niet verklaard worden en blijft bestaan wanneer gecorrigeerd wordt voor dat wat wel verklaard kan worden, zoals verschil in beroep of in het parttime of fulltime werken. Laatstgenoemde, het verschil in uren, is één van de gevolgen van het krijgen van kinderen. Andere gevolgen zijn zwangerschapsdiscriminatie en een minder sterke groei van loon (England et al. 2016). Zowel hoogopgeleide, goedbetaalde vrouwen als vrouwen die dat niet zijn, ervaren deze gevolgen in hoe zij hun werk uitvoeren, de *job performance*. Specifiek komt dit tot uiting in het aantal uren. Uit een onderzoek naar veranderingen in *job performance* van hoogopgeleide vrouwen in de juridische sector blijkt dat het hebben van kinderen maakt dat vrouwelijke juristen minder uren schrijven (Azmat en Ferrer 2017).

In de literatuur naar de *gender childbearing gap* en de invloed van kinderen op *job performance* is niets beschikbaar over hoe dit tot uiting komt in het beroep van parlementariër. Redenen hiervoor zouden kunnen zijn dat salarissen vaak minder onderhevig zijn aan veranderingen doordat ze wettelijk vastgelegd zijn (Mause 2014). Daarnaast is het aantal uren van parlementariërs vaak juist niet wettelijk vastgelegd waardoor het lastig onderzoeken is wat

de impact is van zwangerschapsverlof (Peichl et al. 671). Tegelijkertijd is de baan van parlementariër er vaak ook één die gepaard gaat met veel uren en de onmogelijkheid tot parttime werken (Peichl et al. 2013). Omdat er in de literatuur weinig bekend is over de invloed van zwangerschapsverlof is het van belang dit te onderzoeken.

Het is dus bekend dat het krijgen van kinderen en het daarbij horende zwangerschapsverlof van invloed kan zijn op de *job performance*. Dit komt specifiek tot uiting in het aantal uren. Doordat het voor een parlementariër moeilijk is om minder uren te gaan werken is het wellicht mogelijk dat het gevolg van het krijgen van kinderen zich op een andere manier manifesteert. Een mogelijke optie is om aan minder debatten mee te gaan doen en zo ook minder te spreken. Om te onderzoeken in hoeverre zwangerschapsverlof op die manier van invloed is, worden de volgende hypothese en sub-hypothese onderzocht.

H2: Vrouwelijke Kamerleden spreken minder na zwangerschapsverlof en/of nemen minder aan debatten deel na zwangerschapsverlof

- *H2a: vrouwen spreken minder woorden na zwangerschapsverlof en/of vrouwen nemen aan minder debatten deel na zwangerschapsverlof dan Kamerleden die niet met zwangerschapsverlof zijn geweest.*

Het doel van deze hypothesen is om eerst te onderzoeken wat de impact is van zwangerschapsverlof. Om te onderzoeken of de effecten enkel gelden voor Kamerleden die met zwangerschapsverlof zijn geweest worden de leden die met zwangerschapsverlof zijn geweest vergeleken met leden die niet met zwangerschapsverlof zijn geweest. Omdat de literatuur over de invloed van zwangerschapsverlof bij parlementariërs zeer beperkt is worden er vooraf geen harde mechanismes uiteengezet. De verwachting is dat het tot uiting komt in het aantal woorden en de deelname aan debatten, als zwangerschapsverlof van invloed is.

In het volgende hoofdstuk wordt dieper in gegaan op de casus. Centraal in dit onderzoek staat de Tweede Kamer in Nederland waar het systeem van woordvoering gebaseerd is op het Continental European model. Voorafgaand aan een parlementaire periode wordt in Nederland door politieke partijen zelf bepaald wie de woordvoering doet op een specifiek beleidsterrein (Louwerse en Otjes 2016: 779). De verwachting is daarom dat woordvoering van invloed is op spreekkengte in die zin dat vrouwen minder vaak het woord voeren op portefeuilles met meer woorden. Tevens laat de casusselectie zien dat de positie van Nederland op de *Global Gender Gap Index* doet verwachten dat ook het krijgen van kinderen van invloed is.

Casus

Dit onderzoek gaat over de Tweede Kamer der Staten-Generaal in Nederland. Ten eerste omdat Nederland uniek is in hoe de woordvoering op beleidsterreinen is georganiseerd. Ten tweede vanwege de scores van Nederland op de *Global Gender Gap Index* (GGGI). In de komende alinea's wordt eerst uiteengezet wat Nederland uniek maakt ten opzichte van andere Europese landen op het gebied van woordvoering. Vervolgens wordt verder ingegaan op de GGGI.

Zoals genoemd in het theoretisch kader kent Nederland een systeem van woordvoering volgens het *Continental European* model. Dit betekent dat voorafgaand aan een parlementaire periode door politieke partijen zelf bepaald wordt wie de woordvoering doet op een specifiek beleidsterrein (Louwerse en Otjes 2016: 779). Een parlementariër is zo voor een langere termijn dan enkel één debat woordvoerder. Een land met dit model van woordvoering is geschikt voor dit onderzoek vanwege die lange termijn. De lange termijn maakt dat de invloed van, in dit geval, het geslacht van de parlementariër geïsoleerd wordt van bijvoorbeeld de continue invloed van onderhandeling over wie het woord mag voeren, of sociologische kenmerken als bescheidenheid of sociaal wenselijk gedrag.

Naast de manier van woordvoering is het van belang om de mate waarin parlementariërs in debatten vrijheid krijgen mee te wegen in de keuze voor een land. Proksch en Slapin maken onderscheid tussen *party list systems* en *district based systems* (Proksch en Slapin 2015: 177). Gesteld wordt dat hoe groter de prikkel is voor parlementariërs om af te wijken van de ideologische en politieke lijn van de partij, hoe minder vrijheid in debatten parlementariërs hebben. Vrijheid betekent in hoeverre parlementariërs de ruimte hebben om af te wijken van de partijlijn. In een *district based system* is het voor parlementariërs belangrijker om aan te sluiten bij de kiezers in het district waar ze gekozen kunnen worden dan districten waar ze niet gekozen kunnen worden (Proksch en Slapin 2015: 47-8). Als een partijstandpunt dat verwoord moet

worden door een parlementariër uit district X niet aansluit bij de belangen van het district X, heeft de parlementariër een prikkel om af te wijken van dat partijstandpunt. In landen met een *party list system* is deze prikkel om af te wijken van de partijlijn er veel minder omdat er niet of minder sprake is van stemmen op individuen en wel op stemmen op een partij als geheel (Proksch en Slapin 2015: 50). Door voor dit onderzoek te kiezen voor een land met een *party list system*, wordt de interne invloed van een partij beperkt en worden zo de persoonlijke kenmerken geïsoleerd.

Europese landen met een *party list system* zijn Nederland, België, Oostenrijk, Zwitserland, Denemarken en Zweden. Om onderscheid te maken tussen die landen wordt gekeken naar het systeem van woordvoering: wordt per debat of voor een lange termijn bepaald wie het woord gevoerd. Tabel 1 laat zien dat België eenzelfde manier van woordvoering kent als Nederland. Er is in België echter een taalbarrière waardoor dit land niet geschikt is om mee te nemen in dit onderzoek. Het Belgische parlement is opgedeeld in twee taalgroepen: Nederlands en Frans (Van der Jeught 2016). Dit onderzoek gaat onder andere over de hoeveelheid woorden die gesproken wordt in het Nederlandse parlement. De Nederlandse en Franse taal zitten in verschillende taalgroepen en kennen grote verschillen in bijvoorbeeld de hoeveelheid woorden (Vanden Wyngaerd 2017: 454-6). Het is daarom onwenselijk beide talen samen te voegen in één onderzoek. Dit maakt België ongeschikt voor dit onderzoek.

Tabel 1¹

Per debat	Lange termijn
Zweden (Bäck et al. 2014). Oostenrijk (Parlement)	Nederland (Louwse en Otjes 2016). België (Hoofdstuk VIII, Reglement van de Kamer van volksvertegenwoordigers)

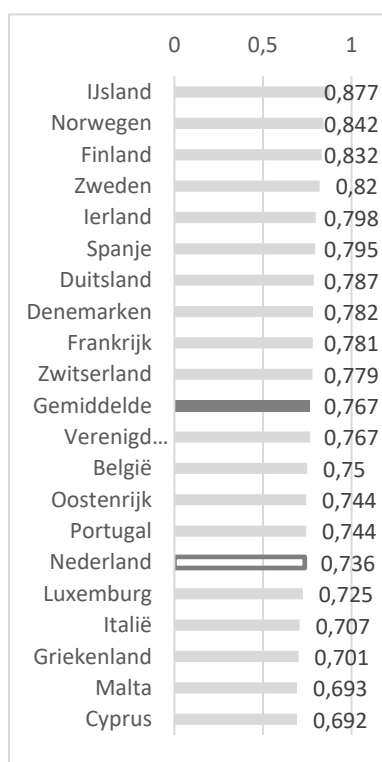
In het theoretisch kader is tevens de invloed van het krijgen van kinderen besproken. Nederland is een geschikt land om deze theorie rondom de *gender childbearing gap* te

¹ Zwitserland en Denemarken ontbreken in deze tabel. Voor beide landen was geen informatie te vinden over hoe woordvoering geregeld is.

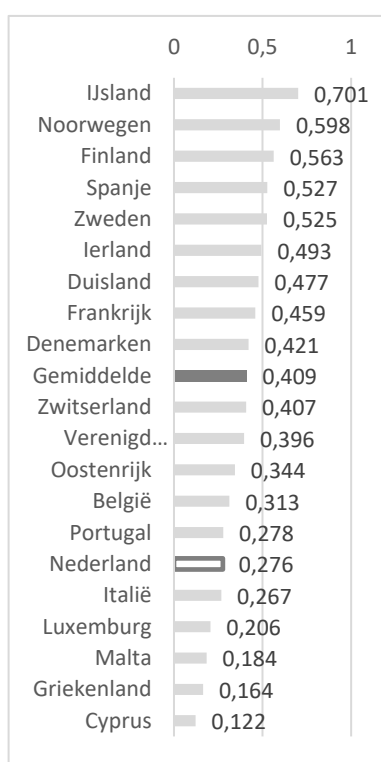

onderzoeken vanwege de ontwikkeling op de scores van de *Global Gender Gap Index*. De GGGI wordt jaarlijks door het World Economic Forum (WEF) gepresenteerd in het *Global Gender Gap Report* (WEF 2020). Deze index toont de relatieve verschillen tussen mannen en vrouwen op het gebied van economische participatie en mogelijkheden, toegang tot onderwijs, gezondheidszorg en overlevingskans en politiek empowerment (idem: 8). Met een schaal van 0-1 wordt aangegeven hoe ver het verschil tussen mannen en vrouwen overbrugd is en dus hoe groot het gat nog is. Dit onderzoek kijkt naar de economische participatie en mogelijkheden en politieke empowerment. De onderstaande grafieken geven een overzicht van de scores en gemiddelden van West-Europese landen.

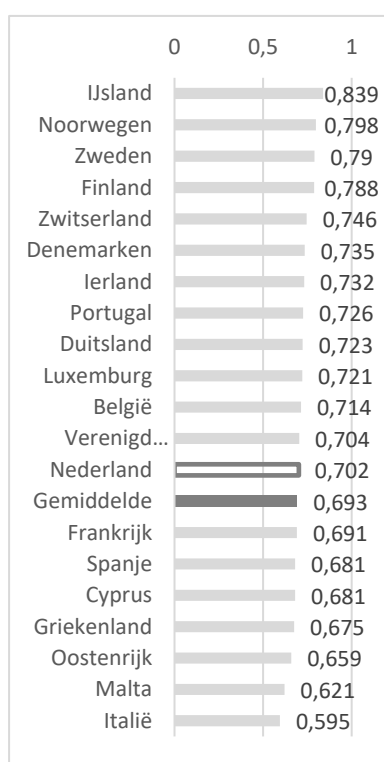
Grafiek 1: GGGI total

Grafiek 2: Political Empowerment

Grafiek 3: Economic participation and opportunity

Grafiek 1 toont de gemiddelde score van West-Europese landen op alle thema's van de GGGI. Hierin is zichtbaar dat Nederland onder het gemiddelde scoort. Dit impliceert dat het aannemelijk is om te verwachten dat er verschillen op basis van geslacht zijn. Aangaande *political empowerment* (grafiek 2) scoort Nederland onder het gemiddelde. Dit impliceert dat

het aannemelijk is dat de verschillen op basis van geslacht ook zichtbaar kunnen zijn in de politiek. Tegelijkertijd is Nederland geen *outlier* waardoor het vermoeden zou kunnen ontstaan dat er formele processen zijn die bewust ongelijkheid op basis van geslacht tegengaan. Tot slot scoort Nederland iets bovengemiddeld op *economic participation and opportunity* (grafiek 3). Dit impliceert dat, hoewel uit de literatuur blijkt dat er een *gender childbearing gap* kan zijn, deze in Nederland wellicht niet zeer sterk is. Dit wordt tevens bevestigd door de *gender pay gap* zoals onderzocht door Eurostat, waar Nederland ook gelijk aan het Europees gemiddelde scoort (Eurostat 2020).

Kortom, Nederland is een geschikt land om te onderzoeken omdat het systeem van woordvoering het mogelijk maakt om de interne invloed van een partij beperkt te houden en zo de persoonlijke kenmerken, in dit geval geslacht, van de parlementariër te isoleren.. Tevens laat de GGGI zien dat Nederland geen *outlier* is in het verschil tussen mannen en vrouwen, maar dat er wel reden is om te verwachten dat er verschillen op basis van geslacht zijn. In het volgende hoofdstuk staan de dataverzameling en analysemethode centraal.

Data en methode

In dit hoofdstuk wordt uiteengezet hoe de data verzameld zijn en welke methoden er gebruikt worden om deze te analyseren. Eerst wordt ingegaan op de geselecteerde tijdsperiode en de manier waarop de verhandelingslengte gemeten wordt. Vervolgens wordt per mogelijke verklaring ingegaan op welke variabelen er zijn, hoe deze tot stand zijn gekomen, welke controlevariabelen er mee worden genomen en welke analyses gebruikt worden.

De data die gebruikt worden in dit onderzoek omvatten in totaal 27846 debatten tussen 1998 en 2017 die hebben plaatsgevonden in de Tweede Kamer. Specifiek gaat het hier om de periode tussen de parlementaire jaren 1998-1999 en 2016-2017. Uit deze debatten zijn de woorden verzameld die uitgesproken zijn door Kamerleden en de woorden verwijderd die uitgesproken zijn door de voorzitter van de Tweede Kamer of door bewindspersonen uit de regering. Er zijn debatten waarin enkel de voorzitter van de Tweede Kamer aan het woord komt of enkel bewindspersonen spreken. Wanneer er geen Kamerlid sprak in een debat is het verwijderd. De uiteindelijke N=13904. De data zijn openbaar beschikbaar via de Tweede Kamer maar zijn voor dit onderzoek verkregen van dr. S.P. Otjes en dr. T.P. Louwerse.

Het tweede deel van het onderzoek dat ingaat op de mogelijke invloed van zwangerschapsverlof beslaat echter de periode van 2008 tot 2017. De data over zwangerschapsverloven en bijbehorende vervanging wordt pas sinds 2006 bijgehouden omdat pas sinds 2006 een officiële wet geldt die het mogelijk maakt voor een volksvertegenwoordiger om zich te laten vervangen en dus om met verlof te gaan (par. 3, art X 10 Kieswet). Voor die tijd moesten Kamerleden die met ziekte- of zwangerschapsverlof wilden ontslag nemen als Kamerlid. Het was vervolgens mogelijk dat een Kamerlid na ontslag niet meer terug mocht keren naar de Tweede Kamer. In totaal gaat het om 16 Kamerleden die 19 keer met zwangerschapsverlof zijn geweest. De data zijn verkregen van het Parlementair Documentatiecentrum (PDC) via Parlement.com.

De centrale variabele in dit onderzoek is verhandelingslengte. Die kan op verschillende manier gemeten worden. Otjes en Louwse gebruiken in het eerdergenoemde onderzoek het aantal woorden per dag. Bäck, Debus en Müller kijken in het Zweedse onderzoek naar de hoeveelheid debatten. In dit onderzoek wordt enerzijds gekeken naar het aantal woorden per debat en anderzijds naar het aantal debatten. In de volgende alinea's wordt per mogelijke verklaring ingegaan op de specifieke variabelen.

Woordvoering

Het centrale vraagstuk bij de mogelijke invloed van woordvoering is of er een verschil is in het aantal woorden op basis van de hardheid van beleidsterreinen en of mannelijke Kamerleden vaker spreken op beleidsterreinen die meer woorden bevatten. De eerste sub-hypothese stelt dat hoe harder het debat is, hoe meer woorden er gesproken worden. De afhankelijke variabele is het totaal aantal woorden, de onafhankelijke variabele is hardheid. Het totaal aantal woorden is berekend door per debat het aantal woorden op te tellen dat er in het gehele debat gesproken is. De variabele hardheid is als volgt tot stand gekomen: zoals in het theoretisch kader omschreven is, hebben beleidsonderwerpen een hardheid van 0 (zacht), 0.5 (neutraal) en 1. Een debat kan meerdere beleidsonderwerpen hebben. Om de hardheid van het debat te bepalen wordt het gemiddelde genomen van de verschillende hardheden van de desbetreffende beleidsonderwerpen. Een debat met de thema's 'ruimtelijke ordening' (1), 'ouderen' (0), 'arbeidsomstandigheden' (0), 'gezin en kinderen' (0.5) heeft bijvoorbeeld een gemiddelde hardheid van $(1+0+0+0.5)/4=0,375$. Deze variabele is opgedeeld in vier categorieën:

Categorie	Hardheid
Zacht	0.0 – 0.25
Medium-zacht	0.26 – 0.5
Medium-hard	0.51 – 0.75
Hard	0.76 – 1

De tweede sub-hypothese stelt dat mannen vaker spreken bij debatten over harde beleidsterreinen dan vrouwen. De afhankelijke variabele is geslacht. De onafhankelijke variabele is de hardheid, zoals hierboven uitgelegd. De variabele geslacht is een binaire variabele waarbij 1=man en 2=vrouw. Een tweede geslachtvariabele is die van aandeel man en aandeel vrouw. Deze variabele is het aantal mannelijke Kamerleden en het procentuele aantal vrouwelijke Kamerleden van het totaal aantal sprekers in een debat. De binaire variabele geslacht wordt gebruikt om de invloed van geslacht op het aantal woorden te meten. De variabele aandeel geslacht wordt gebruikt om de deelname aan debatten te meten.

De derde sub-hypothese stelt dat er geen verschil is tussen het aantal woorden dat mannelijke en vrouwelijke Kamerleden spreken per hardheidscategorie. Dat betekent dat Kamerleden in debatten over bijvoorbeeld harde beleidsonderwerpen evenveel woorden spreken, ongeacht geslacht. Om dit te onderzoeken worden vier datasets gecreëerd op basis van de vier categorieën hardheid. De belangrijke variabelen hier zijn het aantal woorden dat gesproken wordt per Kamerlid per debat en het geslacht. Om dit verband goed te kunnen visualiseren wordt het aantal woorden gelogd.

De mogelijke verbanden tussen bovenstaande variabelen worden onderzocht met behulp van OLS. Er worden diverse lineaire modellen gebruikt om de verbanden te onderzoeken. In de resultatensectie worden deze uitgebreider geïntroduceerd en toegepast. Een assumptie van OLS is dat variabelen onafhankelijk zijn van elkaar. In deze data is dit echter niet het geval. De variabelen hebben een geneste structuur. Het is immers afhankelijk van een specifiek debat wie er spreekt en hoeveel woorden er gesproken worden. Deze geneste structuur vraagt eigenlijk om een multilevel analyse. Een multilevel analyse voorkomt dat de standaardfout verkeerd wordt geschat en hypothesen onterecht worden verworpen of aangenomen. Multilevel analyse is in die zin een extensie van OLS. Toch wordt in dit onderzoek gebruik gemaakt van OLS in plaats van multilevel analyse. De belangrijkste reden hiervoor is de onbekendheid van de

onderzoeker met de multilevel analyse. In de discussie aan het einde van dit onderzoek wordt verder ingegaan op de implicatie van deze limitatie voor de wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie.

Zwangerschapsverlof

Het centrale vraagstuk bij de mogelijke invloed van zwangerschapsverlof is of vrouwelijke Kamerleden na hun zwangerschapsverlof minder woorden spreken dan voor het verlof. Tevens wordt onderzocht of vrouwen in meer of minder debatten participeren na het zwangerschapsverlof. De variabele woordenaantal wordt onderzocht door het aantal woorden voor de verlofperiode te delen door het aantal debatten waar de Kamerleden aan deelnamen in die periode. Ditzelfde wordt gedaan voor de tijd als Kamerlid na de verlofperiode. De variabele participatie wordt berekend door te kijken naar het totaal aantal debatten dat heeft plaatsgevonden in de periode voor het verlof in de tijd dat het Kamerlid in de Tweede Kamer zat en het aantal debatten waar het Kamerlid daadwerkelijk aan heeft meegedaan. Vervolgens is berekend hoeveel procent het deelnameaantal van het totale aantal debatten is. Ook dit is gedaan voor de verlofperiode en na de verlofperiode. In de periode 2008-2017 zijn er drie Kamerleden geweest die tweemaal met zwangerschapsverlof zijn geweest. In dit onderzoek wordt enkel gekeken naar de invloed van het eerste kind op het aantal woorden.

Ten tweede worden de Kamerleden vergeleken met Kamerleden die niet met zwangerschapsverlof zijn geweest. Dit is van belang omdat er vanzelfsprekend ook veranderingen kunnen zijn in het verloop van het aantal woorden en deelname aan debatten bij Kamerleden die niet met verlof zijn geweest. Om de invloed van andere variabelen dan zwangerschapsverlof te beperken wordt voor ieder Kamerlid dat met verlof is geweest een Kamerlid gezocht dat niet met verlof is geweest maar wel overeenkomt op een aantal

variabelen. Ten eerste komt het vergelijkend lid uit dezelfde partij en heeft het lid idealiter dezelfde leeftijd. Tevens wordt er gekeken naar de lijstpositie en het aantal voorkeursstemmen. Vanwege de beperkte hoeveelheid vrouwelijke Kamerleden is het niet altijd mogelijk om een Kamerlid te vinden dat aan al deze variabelen voldoet. De volgorde van belang die dan aangehouden wordt is partij, periode, lijstpositie, leeftijd en voorkeursstemming. Bijlage 2 bevat een overzicht van de Kamerleden met zwangerschapsverlof en de vergelijkende leden.

Bovenstaande variabelen worden onderzocht door gemiddelden te vergelijken. Er wordt gekeken naar de gemiddelden voor het verlof en de gemiddelden na het verlof. Voor de vergelijkende Kamerleden wordt dit als volgt berekend: stel dat het Kamerlid met verlof is gegaan op twee derde van haar Kamerlidmaatschap, dan wordt voor het vergelijkende Kamerlid ook het gemiddelde berekend over twee derde van haar Kamerlidmaatschap. Voor de periode na het verlof worden vanzelfsprekend over de laatste één derde van het lidmaatschap de gemiddelden berekend.

Resultaten – woordvoering

In dit hoofdstuk worden de resultaten gepresenteerd die antwoord geven op de centrale vraag van dit onderzoek: wat zijn de mogelijke oorzaken van het gegeven dat vrouwelijke Tweede Kamerleden minder woorden spreken in debatten dan mannelijke Tweede Kamerleden. Eerst worden de resultaten op de mogelijke verklaring ‘woordvoering’ gepresenteerd, vervolgens resultaten van ‘zwangerschapsverlof’. Per onderwerp worden eerst de resultaten van de sub-hypothesen gepresenteerd en geanalyseerd, gevolgd door de bovenliggende hypothese.

De centrale hypothese bij het eerste deel over woordvoering is dat mannen meer spreken dan vrouwen en dat dat wordt beïnvloed door de hardheid van een debat. De eerste sub-hypothese die onderzocht wordt is of harde beleidsterreinen meer woorden bevatten dan zachte beleidsterreinen. De tweede sub-hypothese kijkt naar de verdeling van woordvoering over deze harde en zachte beleidsterreinen. Er wordt specifiek gekeken naar het aantal woorden per debat, over de periode 1998-2017. Tabel 2 geeft een overzicht van de descriptieve statistieken van de dataset.

Tabel 2

Variabele	Mean	Median	S.D.	Min.	Max.
Woorden	834.6	295	1266.479	1	31096
Hardheid	0.5292	0,5	0.266836	0	1
Geslacht	1.375	1	0.484810	1	2
Fractiegrootte	20.21	15	13.93450	2	45
Aantal Kamerleden	12.92	8	12.78668	1	80
Aandeel mannen	0.625	0,640	0.221921	0	1
Aandeel vrouwen	0.375	0,360	0.221878	0	1

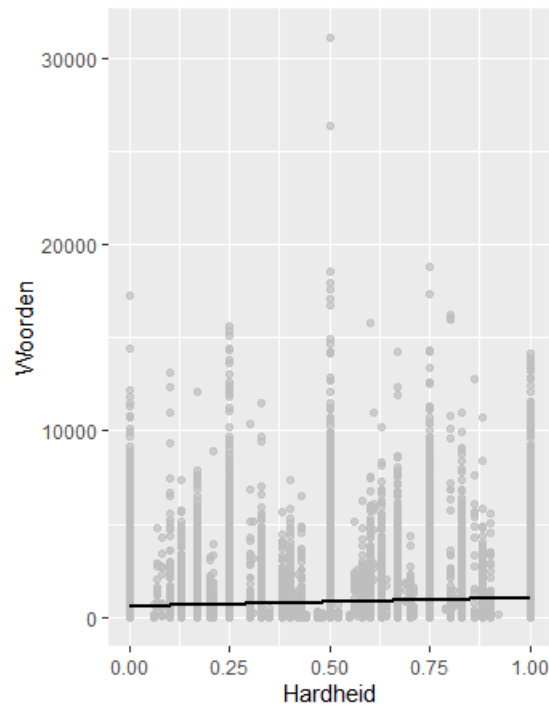
Sub-hypothese 1: harde beleidsterreinen bevatten meer woorden dan zachte beleidsterreinen

De eerste sub-hypothese stelt dat harde beleidsterreinen meer woorden bevatten dan zachte beleidsterreinen. De afhankelijke variabele is het aantal woorden, de onafhankelijke variabele is de hardheid. Het doel van deze hypothese voor de overkoepelende hypothese is om de woordverdeling ten opzichte van het verschil in hardheid in beeld te krijgen. Op basis

van de literatuur is de verwachting dat het aantal woorden toeneemt naarmate de hardheid van het debat toeneemt. In grafiek 4 is de verdeling van het aantal woorden per Kamerlid per debat weergegeven. De zwarte lijn laat een stijging van het gemiddelde zien. Tabel 3 toont de invloed van hardheid op het aantal woorden per Kamerlid per debat.

Grafiek 4: verdeling woorden over hardheid

Tabel 3: Invloed hardheid op woorden per Kamerlid per debat

Onafhankelijke variabele	Coefficiënt (1)	Coefficiënt (2)	Coefficiënt (3)
(Intercept)	593.45	541.41	780.70
Hardheid	455.64 (15.87)***	454.62(15.87)***	
Fractiegrootte		2.6(0.30)***	2.67(0.31)***
R ² = .01		R ² = .01	R ² = .01
F-ratio(1,188607) =824.18 p<.05		F-ratio(2,888606) =449.09 p<.05	F-ratio(1,188607) =76.34 p<.05
0(***), 0.01(*)	0.001(**),		

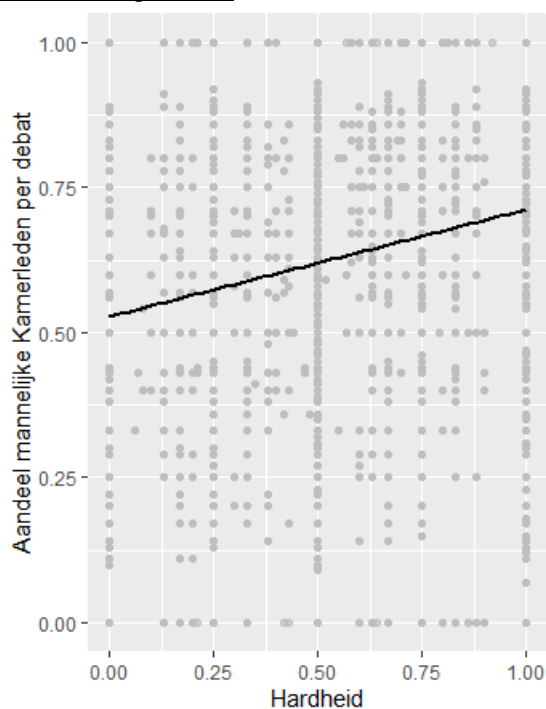
Op basis van bovenstaande grafiek en tabel kan gesteld worden dat wanneer de hardheid van een debat stijgt, het aantal woorden dat per Kamerlid per debat gesproken wordt stijgt. Dit betekent dat debatten die een hard beleidsonderwerp hebben gepaard gaan met meer woorden

dan debatten met een zacht beleidsonderwerp. Hoewel er een significante relatie is tussen het aantal woorden en de hardheid is de verklarende sterkte van het model wel beperkt. Daarom is ter controle de invloed van fractiegrootte meegenomen. Hoewel het verband tussen fractiegrootte en aantal woorden significant is, doet dit niets voor de verklarende sterkte van het model. Tevens is de invloed op het aantal woorden per Kamerlid per debat zeer beperkt. Dit is in lijn met wat Otjes en Louwerse in hun onderzoek schrijven over de invloed van fractiegrootte, namelijk dat die vooral invloed heeft op het aantal debatten waar een Kamerlid aan meedoet en niet zozeer op het aantal woorden per Kamerlid per debat.

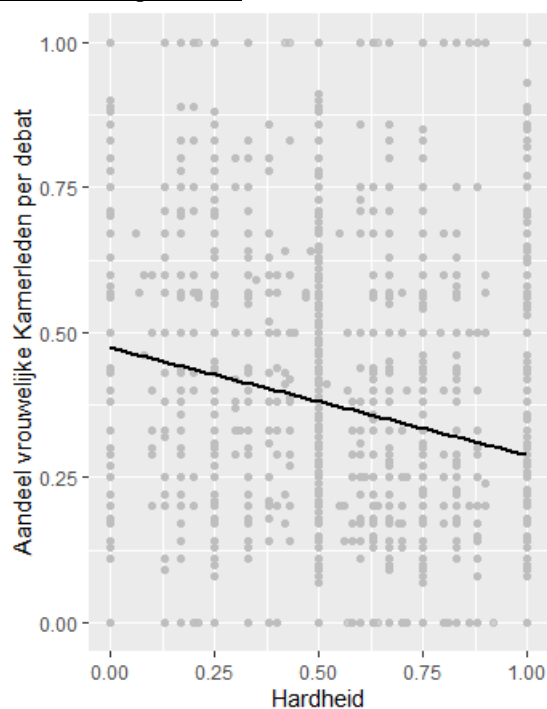
Op basis van de literatuur en het onderzoek naar het Zweedse parlement door Bäck et al. was de verwachting dat debatten over harde beleidsterreinen meer woorden bevatten. Op basis van bovenstaande resultaten lijkt dit ook te gelden voor de Nederlandse Tweede Kamer. De tweede en derde sub-hypothesen onderzoeken het verschil tussen mannelijke en vrouwelijke Kamerleden om antwoord te kunnen geven op de vraag in hoeverre dit verschil in aantal woorden een mogelijke verklaring is voor het verschil in verhandelingslengte.

De tweede sub-hypothese stelt dat mannen vaker spreken bij debatten over harde beleidsterreinen dan vrouwen. De afhankelijke variabele is het aandeel mannen, de onafhankelijke variabele is hardheid. In een lineair model worden deze variabelen tegenover elkaar gezet. Grafiek 9 en tabel 4 laten de ontwikkeling zien van het aandeel mannelijke Kamerleden per debat ten opzichte van de hardheid van het debat. Grafiek 10 en tabel 5 laten deze ontwikkeling zien voor het aandeel vrouwelijke Kamerleden.

Grafiek 9: Ontwikkeling aandeel mannelijke Kamerleden per debat

Grafiek 10: Ontwikkeling aandeel vrouwelijke Kamerleden per debat.

Tabel 4: Ontwikkeling aandeel mannelijke Kamerleden tegenover hardheid

Onafhankelijke variabele	Coefficiënt	Coefficiënt (2)	Coefficiënt (3)
(Intercept)	0.53	0.52	0.62
Hardheid	0.1849(0.0016)***	0.18(0.0017)***	
Fractiegrootte		0.0002(0.0001)***	0.0002(0.0001)***
$R^2 = .05$		$R^2 = .05$	$R^2 = .00$
F-ratio(1,188607)		F-ratio(2,188607)	F-ratio(1,88607)
=4608.65 $p < .05$		=2312.47 $p < .05$	=18.72 $p < .05$
0(***), 0.001(**), 0.01(*)			

Tabel 5: Ontwikkeling aandeel vrouwelijke Kamerleden tegenover hardheid

Onafhankelijke variabele	Coefficiënt	Coefficiënt (2)	Coefficiënt (3)
(Intercept)	0.47	0.52	0.62
Hardheid	-0.1851(0.0027)***	0.18(0.0017)***	
Fractiegrootte		0.0002(0.0001)***	0.0002(0.0001)***
$R^2 = .05$			
F-ratio(1,188607)	$p < .05$		
=4608.65			
0(***), 0.001(**), 0.01(*)			

De bovenstaande resultaten laten zien dat wanneer de hardheid van een debat toeneemt, het aandeel mannelijke Kamerleden stijgt en zo het aandeel vrouwelijke Kamerleden per debat daalt. Op basis van de literatuur was de verwachting dat er een oververtegenwoordiging zou zijn van mannelijke Kamerleden bij debatten over harde beleidsonderwerpen, maar dat de verhouding mannelijke en vrouwelijke Kamerleden bij zachte beleidsonderwerpen ongeveer gelijk zou zijn. Dit was in Zweden het geval en uit de data blijkt dat dit in Nederland zo is. De bovenstaande tabellen laten tevens zien dat de uitkomsten significant zijn. Omdat Otjes en Louwse stellen dat fractiegrootte van invloed is op het aantal debatten waar Kamerleden aan meedoen, is fractiegrootte meegenomen als controlevariabele. Uit de bovenstaande tabellen blijkt dat de invloed hiervan op het aandeel mannelijke en vrouwelijke Kamerleden per debat significant is, maar wel zeer beperkt en dat het tevens niets doet voor de verklarende sterkte van het model.

Op basis van de uitkomsten van de eerste twee sub-hypothesen kan tussentijds geconcludeerd worden dat debatten over harde beleidsonderwerpen meer woorden bevatten dan debatten over zachte beleidsonderwerpen. Ook neemt het aantal mannelijke Kamerleden per debat significant toe wanneer de hardheid toeneemt. Dit betekent echter nog niet dat hardheid een mogelijke oorzaak is van het verschil in verhandelingslengte dat gevonden was door Otjes en Louwse. Daarvoor is het van belang om debatten te isoleren op basis van hardheidscategorie. Isolatie laat zien of er ook een verschil in verhandelingslengte zit binnen een hardheidscategorie, of dat mannelijke en vrouwelijke Kamerleden evenveel spreken binnen een hardheidscategorie. De volgende, en laatste, sub-hypothese behandelt dit.

De derde sub-hypothese stelt dat er geen verschil is tussen het aantal woorden dat mannelijke en vrouwelijke Kamerleden spreken wanneer geïsoleerd wordt op basis van hardheid. Dat wil zeggen dat Kamerleden in debatten over harde beleidsonderwerpen evenveel woorden spreken, ongeacht geslacht. De afhankelijke variabele hier is het aantal woorden per

debat, de onafhankelijke variabele hier is geslacht. Eerder in dit onderzoek is omschreven dat hardheid is opgedeeld in vier categorieën: zacht, medium-zacht, medium-hard en hard. Per hardheidscategorie wordt de volgende vraag gesteld: hoeveel woorden spreken vrouwelijke Kamerleden gemiddeld per debat en hoeveel woorden spreken mannelijke Kamerleden gemiddeld per debat? De onderstaande tabel laat de descriptieve statistieken zien voor de vier categorieën.

Tabel 6: descriptieve statistieken hardheidscategorieën

	Mean	Median	S.D.	Min.	Max.
Zacht					
Woorden_log	6.200	6.328	1.328	0	9.758
Geslacht	1.482	1.000	0.500	1	2
Medium-zacht					
Woorden_log	5.050	4.836	1.708	0	10.345
Geslacht	1.365	1.000	0.482	1	2
Medium-hard					
Woorden_log	6.374	6.556	1.384	1.099	9.670
Geslacht	1.320	1.000	0.466	1	2
Hard					
Woorden_log	6.446	6.637	1.360	0	9.841
Geslacht	1.323	1.000	0.468	1	2

Tabel 7: Invloed geslacht op aantal woorden per debat per Kamerlid (zacht)

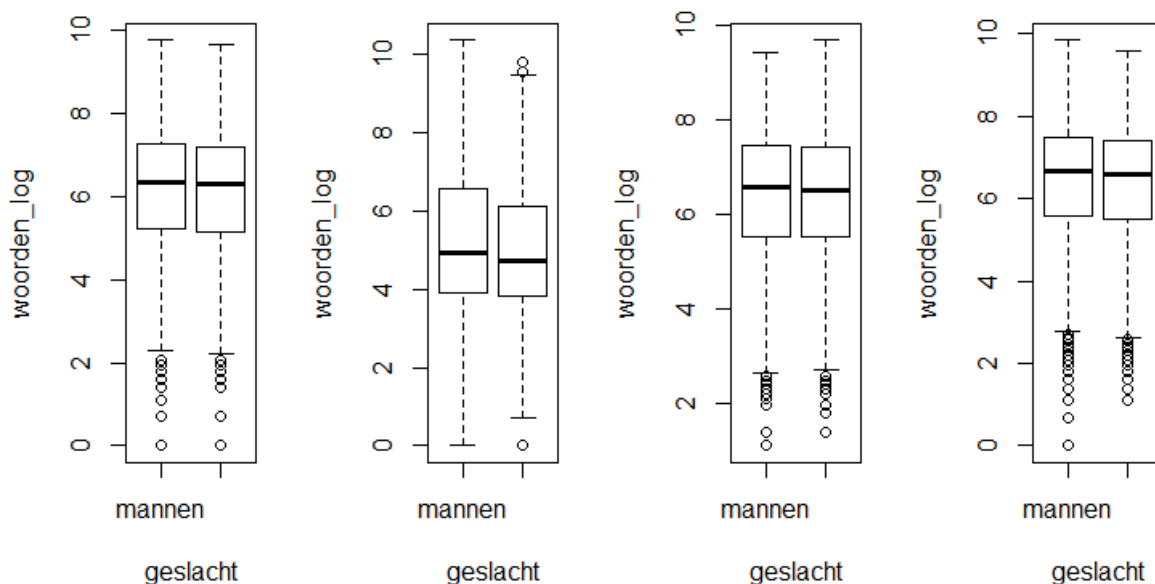
<u>Zacht</u>		<u>Medium-zacht</u>		<u>Medium-hard</u>		<u>Hard</u>	
Onafhankelijke variabele	Coefficient	Onafhankelijke variabele	Coefficient	Onafhankelijke variabele	Coefficient	Onafhankelijke variabele	Coefficient
(Intercept)	6.26 (0.03)	(Intercept)	5.37 (0.02)	(Intercept)	6.44 (0.08)	(Intercept)	6.58 (0.03)
Geslacht	-0.04 (0.02).	Geslacht	-0.24 (0.02)** *	Geslacht	-0.05 (0.06)	Geslacht	-0.10 (0.02)** *
R ² =,00 F-ratio (1,15771) =3.42	p=.06	R ² =,00 F-ratio (1,49482) =223.52	p=.00	R ² =,00 F-ratio (1.2852) =0.72	p=.4	R ² =,00 F-ratio (1.20496) = 24.22	p=.00

0(***),
0.001(**),
0.01(*),
0.05(.)

Om te onderzoeken of er een verschil in het aantal woorden per debat per Kamerlid is, geïsoleerd voor hardheidscategorie, is per categorie een lineair model gemaakt. Tabel 7 geeft

de uitkomsten van deze modellen weer. Op basis van deze uitkomsten lijkt het aantal woorden per debat per categorie voor vrouwelijke Kamerleden lager te liggen dan voor mannelijke Kamerleden. Het is echter van belang om per categorie de spreiding van de woorden te onderzoeken om te controleren in hoeverre er echt een verschil zit tussen mannelijke en vrouwelijke Kamerleden. De onderstaande grafiek geeft per categorie de spreiding van het aantal woorden per kamerlid per debat weer op basis van geslacht. De boxplots laten grote overlappen zien op basis van geslacht tussen het aantal woorden per Kamerlid per debat. Dit betekent dat ongeacht hardheids categorie mannen en vrouwen evenveel woorden per debat spreken. Omdat uit sub-hypothese één bleek dat fractiegrootte geen invloed heeft op het aantal woorden per Kamerlid per debat, is besloten om fractiegrootte hier niet mee te nemen als controlevariabele.

Grafiek 11: Invloed van geslacht op aantal woorden per Kamerlid, per debat. Opgedeeld in hardheids categorie
Zacht   Medium-zacht   Medium-hard   Hard

De centrale hypothese was dat mannen meer spreken dan vrouwen en dat dit wordt beïnvloed door de hardheid van een debat. Met sub-hypothese één is onderzocht of er in

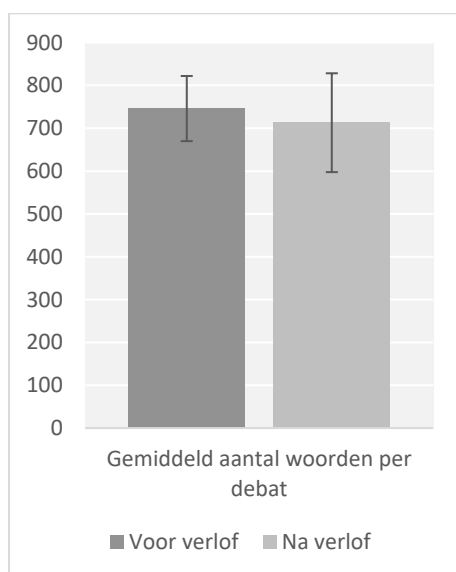
debatten over harde beleidsterreinen meer woorden per Kamerlid per debat gesproken worden dan in zachte beleidsterreinen. Dat is het geval. In sub-hypothese twee is onderzocht of mannen vaker spreken in debatten over harde beleidsterreinen. Dat is ook het geval. Om te onderzoeken of er niet ook een verschil is in hoeveel woorden mannelijke en vrouwelijke Kamerleden spreken ongeacht hardheid, is sub-hypothese drie behandeld. Hieruit blijkt dat ongeacht hardheids categorie, mannelijke en vrouwelijke Kamerleden evenveel woorden spreken. Op basis van de drie sub-hypothesen kan geconcludeerd worden dat 1) mannen en vrouwen evenveel woorden in debatten spreken, maar 2) dat mannen vaker spreken in debatten over harde beleidsonderwerpen en dat 3) debatten over harde onderwerpen meer woorden bevatten dan debatten over zachte beleidsonderwerpen. Deze uitkomsten maken dat het verschil in woordvoering tussen mannen en vrouwen een mogelijke oorzaak kan zijn van het verschil in woorden zoals gevonden door Otjes en Louwerse.

Resultaten – zwangerschapsverlof

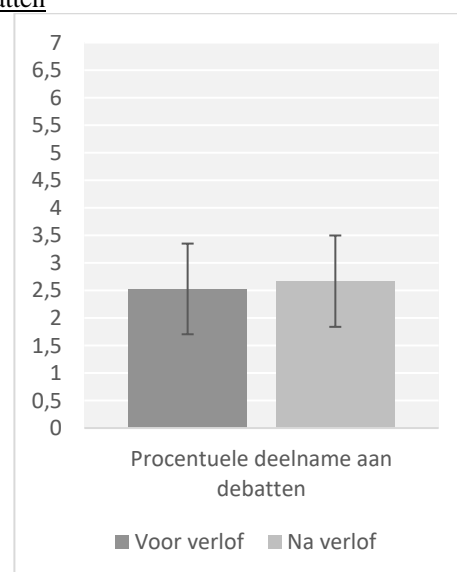
Dit deel van de resultatensectie betreft de mogelijke invloed van zwangerschapsverlof. De centrale hypothese is dat vrouwen minder spreken na zwangerschapsverlof, wat zo een verklaring is voor het verschil in verhandelingslengte tussen mannelijke en vrouwelijke Kamerleden. Zoals eerder besproken is de N bij deze verklaring beperkt omdat pas sinds de invoering van het officiële verlof in 2006 deze data worden bijgehouden. In totaal worden 16 Kamerleden die 19 keer met zwangerschapsverlof zijn geweest onderzocht. Drie Kamerleden zijn tweemaal tijdens hun lidmaatschap met verlof geweest. Bij deze drie Kamerleden wordt enkel de invloed van de eerste zwangerschap onderzocht. Eerst worden per sub-hypothese de resultaten gepresenteerd en geanalyseerd, gevolgd door een bespreking en conclusie van de centrale hypothese.

De eerste sub-hypothese stelt dat vrouwelijke Kamerleden minder spreken na hun zwangerschapsverlof ten opzichte van de periode voor het verlof. Tevens is onderzocht of vrouwen na hun verlof aan minder debatten meedoen. Grafiek 12 en grafiek 13 laten de gemiddelden zien van voor de periode van verlof en na de periode van verlof.

Grafiek 12: gemiddeld aantal woorden per debat

Grafiek 13: gemiddelde procentuele deelname aan debatten

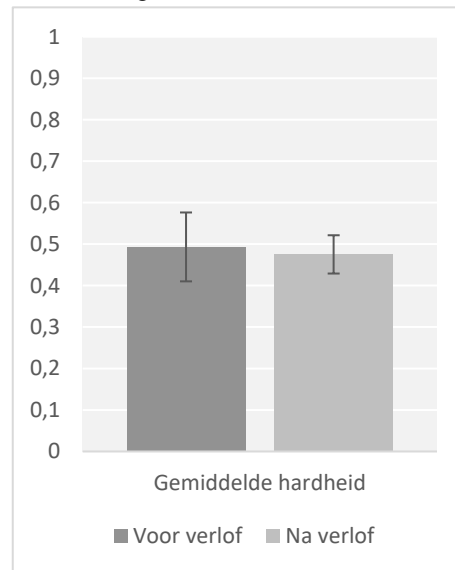

De bovenstaande grafieken laten zien dat vrouwen na een periode van zwangerschapsverlof gemiddeld minder woorden per debat spreken dan voor een periode van verlof. Tegelijkertijd zien we ook dat vrouwen na een periode van verlof procentueel aan meer debatten meedoen. Op basis van de besproken literatuur was de verwachting dat zwangerschapsverlof van invloed is op de *job performance* van Kamerleden. Dit komt tot uiting in het aantal woorden en de deelname aan debatten. De bovenstaande grafieken laten zien dat inderdaad het aantal woorden afneemt, maar dat het aantal debatten juist toeneemt. Uit de literatuur is duidelijk dat het krijgen van kinderen invloed heeft op tijdgerelateerde zaken, zoals het aantal werkuren. Omdat een Kamerlid niet per se minder uren kan werken na een verlof, worden de uren wellicht anders ingedeeld. Mogelijk gaan Kamerleden na zwangerschapsverlof op beleidsonderwerpen spreken met kortere debatten die vaker plaatsvinden op tijden die beter te combineren zijn met moederschap.

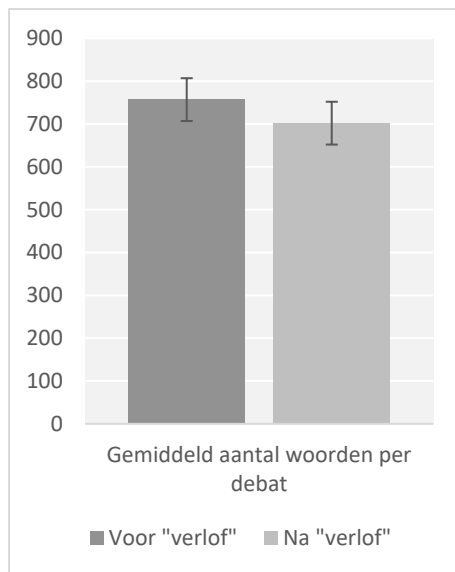
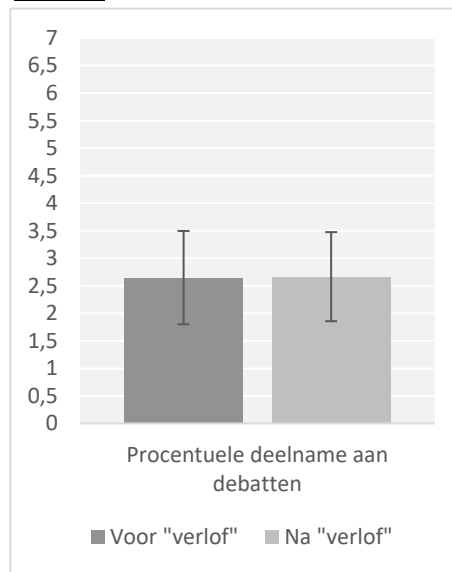
Deze verandering in beleidsonderwerpen als verklaring voor de verandering in het aantal woorden en deelname aan debatten is onderzocht. Dit is gedaan door de gemiddelde hardheid van de debatten waarin het Kamerlid sprak voor het verlof te vergelijken met de gemiddelde hardheid van de debatten waarin het Kamerlid sprak na het verlof. Grafiek 14 laat een lichte, maar zeer beperkte daling zien in de gemiddelde hardheid. Uit het onderzoek naar de invloed van hardheid op de hoeveelheid woorden blijkt dat naarmate de hardheid toeneemt een debat meer woorden bevat. Deze lichte daling verklaart mogelijk de afname in het aantal woorden dat vrouwen spreken na de periode van zwangerschapsverlof.

Grafiek 14: gemiddeld hardheid

Deze resultaten van sub-hypothese 1 geven een mogelijke verklaring van het verschil in verhandelingslengte omdat er wel degelijk een verschil in het aantal woorden is. Zwangerschapsverlof is een verschil op basis van geslacht, mannelijke Kamerleden kunnen vanzelfsprekend niet met zwangerschapsverlof. De onzekerheidsmarges in grafieken 12 en 13 laten echter wel zien dat er niet vanzelfsprekend een daling hoeft te zijn in het aantal woorden, of een stijging in deelname aan debatten. Om te controleren voor een verandering in type beleidsonderwerp is de gemiddelde hardheid voor de periode van verlof vergeleken met de periode na het verlof. Deze lichte daling verklaart mogelijk de afname in het aantal woorden zoals zichtbaar in grafiek 12.

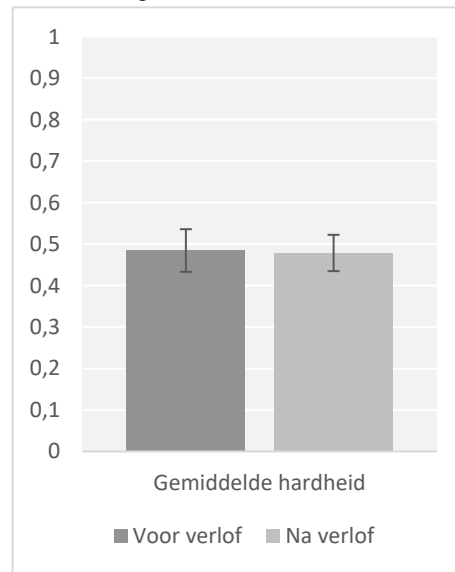
Sub-hypothese 2 vergelijkt vrouwelijke Kamerleden die wel met verlof zijn geweest met vrouwelijke Kamerleden die dat niet zijn geweest. Eerder in dit onderzoek is omschreven hoe voor elk zwanger Kamerlid een vergelijkend lid is gevonden. Onder sub-hypothese 1 is een daling in het aantal woorden en stijging in deelname aan debatten gevonden. De onderstaande grafieken presenteren of dit een trend is die ook voor Kamerleden geldt die niet met zwangerschapsverlof zijn geweest.

Grafiek 15: gemiddeld aantal woorden per debatGrafiek 16: gemiddelde procentuele deelname aan debatten

Grafiek 15 laat een daling zien in het gemiddeld aantal woorden per debat. Grafiek 16 laat een minimale stijging zien van de deelname aan debatten na “verlof”. Met inachtneming van de onzekerheidsmarges kan worden gesteld dat onder vrouwelijke Kamerleden die niet met zwangerschapsverlof zijn geweest eenzelfde ontwikkeling in het gemiddeld aantal woorden en deelname aan debatten is als bij Kamerleden die met zwangerschapsverlof zijn geweest.

Ook voor de vergelijkende leden is de gemiddelde hardheid per debat onderzocht in de periode voor en na het verlof. Wanneer het inderdaad zo is dat de lichte daling in hardheid die zichtbaar was bij de Kamerleden met zwangerschapsverlof een verklaring is voor de daling in het gemiddeld aantal woorden, dan moet bij de vergelijkende leden ook een daling te zien zijn in hardheid. Grafiek 17 laat ook een lichte, maar zeer beperkte daling zien in de gemiddelde hardheid voor vergelijkende leden.

Grafiek 17: gemiddeld hardheid

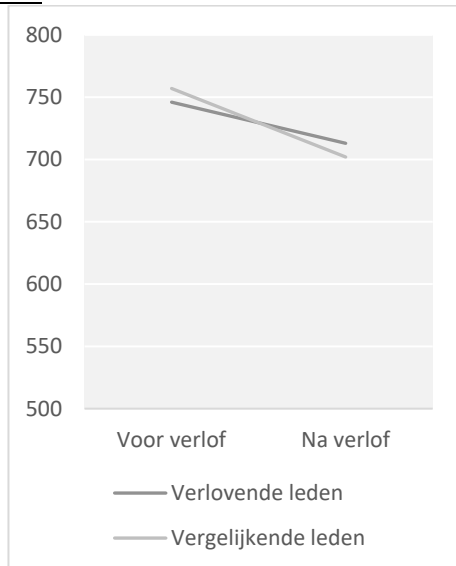
Om een uitspraak te kunnen doen over de invloed van zwangerschapsverlof en de verandering van hardheid is het van belang beide groepen te vergelijken met elkaar. Onderstaande grafieken laten deze vergelijking zien. Hoewel beide groepen gemiddeld minder woorden per debat spreken, is deze daling onder Kamerleden die niet met verlof zijn geweest sterker dan bij verlovende leden. Als zwangerschapsverlof van invloed geweest was op de daling in het aantal woorden, dan had het aantal woorden bij de vergelijkende leden minder hard moeten dalen dan bij Kamerleden met zwangerschapsverlof. Grafiek 17 laat zien dat dit niet het geval is.

Bij beide groepen is een minimale verandering in de procentuele deelname aan debatten. Deze minimale verandering, in combinatie met de beperkte N, maakt dat geconcludeerd kan worden dat het hebben van zwangerschapsverlof geen invloed heeft op *job performance* in die zin dat een vermindering in uren tot uiting komt in het minder deelnemen aan debatten.

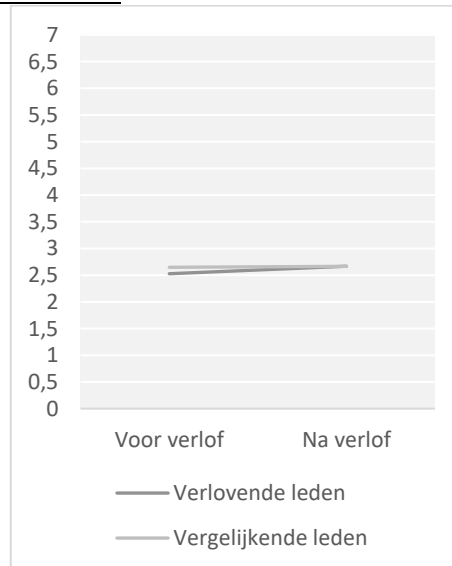
Als laatste neemt bij beide groepen de gemiddelde hardheid af. Als de hardheid de verklaring is voor de afname in het aantal woorden wordt een proportioneel effect verwacht waarin de afname in hardheid in verhouding staat tot het aantal woorden. De daling in hardheid is echter sterker bij Kamerleden met zwangerschapsverlof, terwijl bij die groep de daling in

aantal woorden minder sterk is dan bij de vergelijkende Kamerleden. Dat betekent dat niet met zekerheid gezegd kan worden dat de afname van hardheid in het geval van zwangerschapsverlof een verklaring is voor een daling in het aantal woorden dat gesproken wordt.

Grafiek 18: gemiddeld aantal woorden per debat

Grafiek 19: gemiddelde procentuele deelname aan debatten

Op basis van bovenstaande resultaten en analyses kunnen twee dingen geconcludeerd worden. De centrale hypothese van de mogelijke verklaring is dat zwangerschapsverlof van invloed is op het aantal woorden dat een Kamerlid spreekt per debat. Ten eerste is zichtbaar dat het aantal woorden afneemt na een periode van zwangerschapsverlof, maar dat er ook een daling is in het aantal woorden bij Kamerleden die niet met zwangerschapsverlof zijn geweest. Dit betekent dat niet met zekerheid gezegd kan worden dat zwangerschapsverlof van invloed is op een daling in het aantal woorden per debat. Ten tweede is er nauwelijks verandering in deelname aan aantal debatten. Dit betekent dat zwangerschapsverlof geen invloed heeft op *job performance* in die zin dat een vermindering in uren tot uiting komt in het minder deelnemen aan debatten. De overkoepelende verwachting dat zwangerschapsverlof van invloed is op het verschil in woorden dat door Otjes en Louwerse gevonden is, moet tot slot worden getemperd vanwege de beperkte N. Deze N in combinatie met de eerdergenoemde conclusies maakt dat

de invloed van zwangerschapsverlof op het verschil in woorden tussen mannen en vrouwen zeer beperkt tot afwezig is.

Conclusie en discussie

De centrale vraag van dit onderzoek was wat mogelijke verklaringen konden zijn voor het verschil in verhandelingslengte zoals gevonden door Otjes en Louwerse. Op basis van onderzoek naar het Zweedse parlement en theorie over de *gender wage gap* lag de focus van dit onderzoek op twee mogelijke verklaringen, namelijk verschillen in woordvoering en de impact van zwangerschapsverlof. Voor de mogelijke invloed van woordvoering werd onderzocht of er een verschil is in het aantal woorden op basis van de hardheid van beleidsonderwerpen. Vervolgens is onderzocht of mannelijke Kamerleden vaker spreken op beleidsterreinen die meer woorden bevatten. Bij zwangerschapsverlof als mogelijke verklaring is gekeken naar de ontwikkeling van het aantal woorden en de deelname aan het aantal debatten gedurende het Kamerlidmaatschap.

De verwachting van de invloed van woordvoering was dat debatten over harde beleidsonderwerpen meer woorden bevatten. Daarnaast was de verwachting dat mannelijke Kamerleden vaker spreken in debatten over harde beleidsonderwerpen. Uit het onderzoek blijkt dat het totaal aantal woorden per debat toeneemt als de hardheid toeneemt. Tevens is gevonden dat naarmate de hardheid toeneemt ook het aandeel mannelijke Kamerleden per debat toeneemt. Tot slot is gevonden dat er geen verschil is in het aantal woorden dat mannelijke en vrouwelijke Kamerleden spreken per debat, geïsoleerd per hardheidscategorie. De gevonden resultaten zijn significant. Mannen spreken vaker op onderwerpen waar meer woorden gesproken worden. Woordvoering is dus een mogelijke verklaring voor het verschil in verhandelingslengte tussen mannelijke en vrouwelijke Kamerleden.

De verwachting van de invloed van zwangerschapsverlof was dat vrouwelijke Kamerleden na hun periode van verlof minder woorden spreken. Deze verwachting is gestoeld op onderzoek waaruit blijkt dat het hebben van kinderen van invloed is op de *job performance*. Uit de resultaten blijkt dat vrouwen na een periode van zwangerschapsverlof minder woorden

spreken per debat en dat er slechts een beperkte verandering is in deelname aan aantal debatten. Deze resultaten zijn ook gevonden bij vergelijkende Kamerleden die niet met zwangerschapsverlof zijn geweest. Dit betekent dat niet met zekerheid gezegd kan worden dat zwangerschapsverlof een mogelijke invloed heeft op het verschil in verhandelingslengte tussen mannelijke en vrouwelijke Kamerleden zoals gevonden door Otjes en Louwerse.

Dit onderzoek kent enkele beperkingen. In de data- en methodesectie is al genoemd dat OLS gebruikt is om het verband tussen hardheid en verhandelingslengte te meten. De variabelen in de dataset zijn echter in elkaar genest en dus statistisch afhankelijk zijn van elkaar. Dit heeft als gevolg dat de gemeten statistische significantie mogelijk minder sterk is dan uit dit onderzoek naar voren komt. Toekomstig onderzoek kan deze tekortkoming ondervangen door gebruik te maken van een multilevel model in plaats van OLS.

Een tweede limitatie is de zeer beperkte N in de mogelijke verklaring zwangerschapsverlof. Sinds 2006 is het pas officieel mogelijk om met zwangerschapsverlof te gaan in de Tweede Kamer en sinds 2006 wordt dit ook pas officieel bijgehouden. Dit geeft een N van 16 waardoor de externe validiteit van deze verklaring in het geding komt. Dat wil zeggen dat niet met zekerheid gezegd kan worden dat voor alle Kamerleden die met zwangerschapsverlof gaan geldt dat zij gemiddeld per debat minder zullen spreken na het verlof.

Hoewel dit onderzoek woordvoering als mogelijke verklaring heeft behandeld, is niet gekeken naar de mogelijke oorzaken van de invloed. Dat wil zeggen dat er niet onderzocht is hoe het kan dat mannen vaker het woord voeren op beleidsterreinen die meer woorden bevatten. Toekomstig wetenschappelijk onderzoek kan zich richten op deze mogelijke oorzaken, zoals een mogelijke oververtegenwoordiging van mannen in studies die relevant zijn voor harde beleidsterreinen; de invloed van anciënniteit op hoe woordvoering verdeeld wordt binnen een partij; of sociologische verschillen tussen mannen en vrouwen zoals bescheidenheid of sociaal

wenselijk gedrag die maken dat vrouwen kiezen voor zachte of neutrale beleidsterreinen. Ook de verklaring zwangerschapsverlof biedt nog ruimte voor verder onderzoek. Er is nu enkel gebruik gemaakt van officiële data, sinds de invoering van de mogelijkheid tot verlof in 2006. Toch zijn er voor 2006 ook Kamerleden met zwangerschapsverlof geweest, zij het zonder vervanging en zonder garantie op terugkeer. Hoewel deze data niet officieel zijn bijgehouden, moet het mogelijk zijn om door middel van nieuwsberichten en parlementaire stukken deze periodes te reconstrueren. Zo kan de N vergroot worden en de impact van zwangerschapsverlof op het spreken en de aanwezigheid in debatten van Kamerleden verder onderzocht worden. Een volgende aanbeveling voor verder onderzoek betreft de invloed van het krijgen van kinderen op het spreken en de aanwezigheid in debatten van mannelijke Kamerleden. Toekomstig onderzoek zou zich kunnen richten op de impact van ouderschapsverlof onder mannelijke Kamerleden. Tot slot kan de impact van verlof nog breder onderzocht worden door ook te kijken naar Kamerleden die met ziekteverlof zijn geweest.

Hoewel er ruimte is voor vervolgonderzoek zijn de uitkomsten van dit onderzoek ook al maatschappelijke relevant. Ten eerste kan dit onderzoek een bijdrage leveren in de discussie rondom descriptieve representatie in de Tweede Kamer. Hoewel steeds meer partijen evenredige representatie nastreven, blijkt uit dit onderzoek dat deze representatie nog niet terugkomt in verschillende werkzaamheden van de Tweede Kamer. Daarnaast is dit onderzoek relevant voor politieke partijen als aansporing om hun eigen verdeling van woordvoerders te onderzoeken. Ook buiten de setting van de Tweede Kamer zijn de uitkomsten van dit onderzoek maatschappelijke relevant. In bedrijven en organisaties wordt steeds meer diversiteit en een betere representatie nagestreefd. Dit onderzoek toont echter aan dat het onvoldoende is om enkel de mensen op de plekken neer te zetten. Er kunnen (in)formele mechanismes zijn die maken dat er nog een scheve representatie of gebrek aan diversiteit is in de uitvoering.

Bibliografie

- Azmat, G. en Ferrer, R. (2017). "Gender Gaps in Performance: Evidence from Young Lawyers". *Journal of Political Economy*, 125(5):1306-1355.
- Bäck, H., and Debus, M. (2019). "When do women speak? A comparative analysis of the role of gender in legislative debates." *Political Studies*, 67(3):576-596.
- Bäck, H., Debus, M., Müller, J. (2014). "Who Takes the Parliamentary Floor? The Role of Gender in Speech-making in the Swedish *Riksdag*." *Political Research Quarterly*, 67(3):504-518.
- Coffé, H.R., Bolzendahl, C., Schnellecke, K. (2019). "Parties, issues, and power: women's partisan representation on German parliamentary committees." *European Journal of Politics and Gender*, 2(2):257-281.
- Coffé, H.R., Davidson-Schmich, L.K. (2020). "The gendered political ambition cycle in mixed-member electoral systems." *European Journal of Politics and Gender*, 3(1):79-99.
- England, P., Bearak, J., Budig, M.J. en Hodges, M.J. (2016). "Do Highly Paid, Highly Skilled Women Experience the Largest Motherhood Penalty?" *American Sociological Review*, 81(6):1161-1189.
- Erikson, J. en Josefsson, C. (2019). "The legislature as a gendered workplace: Exploring members of parliament's experiences of working in the Swedish parliament". *International Political Science Review*, 40(2):197-214.
- Eurostat (2020). "Gender Pay Gap Statistics", https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Gender_pay_gap_statistics. Geraadpleegd op 17 september 2020.

- Geys, B. en Mause, K. (2014). "Are Female Legislators Different? Exploring Sex Differences in German MP's Outside Interests". *Parliamentary Affairs*, 67:841-865.
- Jeught, Van der. S. (2016). "Territoriality and freedom of language: the case of Belgium". *Current Issues in Language Planning*, 18(2):181-198.
- Li, X. (2007). *Labor Market Outcomes and Gender Gaps: Roles of Childbearing and Family Responsibility*, Yale University.
- Louwerse, T. en Otjes, S. (2016). "Personalised parliamentary behaviour without electoral incentives: the case of the Netherlands." *West European Politics* 39 (4): pp. 778-799.
- Mandel, H. en Semyonov, M. (2014). "Gender Pay Gap and Employment Sector: Sources of Earnings Disparities in the United States, 1970-2010". *Demography* 51:1597-1618.
- Mansbridge, J. (1999). "Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A contingent "Yes" ". *The Journal of Politics*, 61 (3):628-657.
- Mause, K. (2014). "Self-serving legislators? An analysis of the salary-setting institutions of 27 EU parliaments". *Const. Political Economy*, 25:154-176.
- Murray, R. en Sénac, R. (2018). "Expaining Gender Gaps in Legislative Committees". *Journal of Women, Politics & Policy*, 39(3):310-335.
- Otjes, Simon and Tom Louwerse (Nog te verschijnen). "Specialized partisans. How Dutch parliamentary parties divide floor access" In: Fernandez, Jorge, Bäck, Hanna and Marc Debus (eds.) *Oxford Handbook of Legislative Speech*.

Pansardi, P. en Vercesi, M. (2017). "Party Gate-Keeping and Women's Appointment to Parliamentary Committees: Evidence from the Italian Case". *Parliamentary Affairs*, 70(1):62-83.

Parlament (Republic of Austria). "Parliamentary Groups", <https://www.parlament.gv.at/ENGL/PERK/PK/PK/index.shtml>. Geraadpleegd op 3 oktober 2020.

Peichl, A., Pestel, N., en Siegloch, S. (2013). "The politicians' wage gap: insights from German members of parliament". *Public Choice* 156:653-676.

Proksch, S.O. en Slapin, J.B. (2015). *The Politics of Parliamentary Debate: parties, rebels, and representation*, Cambridge University Press.

Reglement van de Kamer van volksvertegenwoordigers (2020). https://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/publications/reglement/reglementNL.pdf. Geraadpleegd op 3 oktober 2020.

Reynolds, A. (1999). "Women in the Legislatures and Executive of the World: Knocking at the Highest Glass Ceiling", *World Politics* 51(4): 547-72.

Svaleryd, H. (2009). "Women's Representation and Public Spending". *European Journal of Political Economy*, 25:186-198.

Wängnerud, L. (2009). "Women in Parliaments: Descriptive and Substantive Representation". *Annual Review of Political Science*, 12:51-69.

WEF (World Economic Forum) (2020). The Global Gender Gap Report 2020. Genève: World Economic Forum.

Wyngaerd, Vanden, E. (2016). "The adjective in Dutch-French codeswitching: Word order and agreement". *International Journal of Bilingualism*, 21(4):454-473.

Bijlage

BIJLAGE 1

Thema	Onderwerp	Hard	Zacht	Neutraal
Bestuur	De Nederlandse Antillen en Aruba			X
	Gemeenten			X
	Koninklijk Huis			X
	Organisatie en beleid			X
	Parlement			X
	Provincies			X
	Rijksoverheid			X
	Waterschappen			X
Cultuur en recreatie	Cultuur			X
	Kunst			X
	Media			X
	Organisatie en beleid			X
	Recreatie			X
	Religie			X
	Sport			X
Economie	Bouwnijverheid	X		
	Handel	X		
	ICT	X		
	Industrie	X		
	Markttoezicht	X		
	Ondernemen	X		
	Organisatie en beleid	X		
	Overige economische sectoren	X		
	Toerisme	X		
	Transport			X
Financiën	Begroting	X		
	Belasting	X		
	Financieel toezicht	X		
	Inkomensbeleid		X	
	Organisatie en beleid	X		
Huisvesting	Bouwen en verbouwen			X
	Huren en verhuren			X
	Kopen en verkopen			X
	Organisatie en beleid			X
Internationaal	Defensie			X
	Europese zaken			X
	Fiscaal	X		
	Internationale samenwerking			X
	Militaire missies			X
	Ontwikkelingssamenwerking			X
	Organisatie en beleid			X
	Reizen	X		

Landbouw	Landbouw			X
	Dieren			X
	Organisatie en beleid			X
	Planten			X
	Voedselkwaliteit			X
Migratie en integratie	Emigratie		X	
	Immigratie		X	
	Integratie		X	
	Nederlanderschap		X	
	Tijdelijk verblijf		X	
Natuur milieu en	Natuur en milieu			X
	Afval			X
	Bodem			X
	Energie	X		
	Geluid			X
	Lucht	X		
	Natuur- en landschapsbeheer			X
	Organisatie en beleid			X
	Stoffen	X		
	Water			X
Onderwijs en wetenschap	Basisonderwijs		X	
	Beroepsonderwijs		X	
	Hoger onderwijs		X	
	Onderzoek en wetenschap		X	
	Organisatie en beleid		X	
	Overige vormen van onderwijs		X	
	Voortgezet onderwijs		X	
Openbare orde en veiligheid	Criminaliteit			X
	Organisatie en beleid			X
	Politie, brandweer en hulpdiensten			X
	Rampen			X
	Staatsveiligheid			X
	Terrorisme			X
Recht	Bestuursrecht			X
	Bezwaar en klachten			X
	Burgerlijk recht			X
	Organisatie en beleid			X
	Rechtspraak			X
	Staatsrecht			X
	Strafrecht			X
Ruimte en infrastructuur	Netwerken	X		
	Organisatie en beleid	X		
	Ruimtelijke ordening	X		
	Waterkering en waterbeheer			X
Sociale zekerheid	Gezin en kinderen			X
	Jongeren		X	
	Nabestaanden		X	

	Organisatie en beleid		X	
	Ouderen		X	
	Werkloosheid		X	
	Ziekte en arbeidsongeschiktheid		X	
Verkeer	Luchtvaart	X		
	Organisatie en beleid	X		
	Spoor	X		
	Water		X	
	Weg	X		
Werk	Arbeidsomstandigheden		X	
	Arbeidsvoorwaarden		X	
	Levensloop		X	
	Ontslag		X	
	Organisatie en beleid		X	
	Werkgelegenheid		X	
Zorg en gezondheid	Ethiek		X	
	Geneesmiddelen en medische hulpmiddelen		X	
	Gezondheidsrisico's		X	
	Jongeren		X	
	Organisatie en beleid		X	
	Ouderen		X	
	Verzekeringen		X	
	Voeding		X	
	Ziekten en behandelingen		X	
<i>Totalen</i>		25	35	54

Naar tabel 1 van Bäck et al. 2014: 510

BIJLAGE 2

Kamerlid met verlof	Partij	Lijstpositie	Geb. dat.	Vergelijkend lid	Partij	Lijstpositie	Geb. dat.
Agema, Fleur	PVV	2	16-9-1976	Helder, Lilian	PVV	3	30-5-1973
Albayrak, Nebahat	PvdA	2	10-4-1968	Smeets, Pauline	PvdA	31	10-2-1959
Azough, Naïma	Groen Links	6	1-4-1972	Karimi, Farahnaz	Groen Links	11	15-9-1960
Cegerek, Yasemin	PvdA	44	10-11-1977	Ypma, Loes	PvdA	28	20-2-1980
Dijksma, Sharon	PvdA	10	16-4-1971	Noorman-den Uyl, Saskia	PvdA	33	31-3-1946
Fokke, Manon	PvdA	32	16-1-1976	Oosenburg, A.	PvdA	36	6-7-1968
Kuiken, Attje	PvdA	12	27-10-1977	Eijsink, Angelien	PvdA	18	1-4-1960
Leijten, Renske	SP	2	17-3-1979	Gesthuizen, Sharon	SP	12	23-1-1976
Sterk, Mirjam	CDA	9	23-5-1973	Van Toorenborg, Madeleine	CDA	17	10-5-1968
Thieme, M.	PvdD	1	6-3-1972	Ouwehand, Esther	PvdD	2	10-6-1976
Uitslag, Sabine	CDA	31	4-3-1973	Joldersma, Francisca	CDA	21	30-10-1964
Van Vroonhoven-Kok, Nicolien	CDA	38	9-4-1971	Bruins Slot, Hanke	CDA	21	20-10-1977
Voortman, Linda	Groen Links	5	27-6-1979	Tongeren, van Liesbeth	Groen Links	6	31-3-1958
Bouwmeester, L.	PvdA	30	3-10-1979	Vermeij, Roos	PvdA	32	28-3-1968
Karabulut, Sadet	SP	14	28-4-1975	Langkamp, Marianne	SP	23	27-1-1971
Peters, Mariko	Groen Links	4	22-4-1969	Gent, Ineke van	Groen Links	5	21-6-1957